

Het stimuleren van mondelinge taalvaardigheid op de basisschool: tien aanbevelingen voor effectief onderwijs

Het nieuwe schooljaar is een geschikt moment om met een frisse blik te kijken naar het onderwijsprogramma en de manier waarop je als leerkracht het onderwijs gaat inrichten. In deze bijdrage worden tien aanbevelingen gedaan voor goed onderwijs in mondelinge taalvaardigheid op de basisschool.

Tekst: Martine Gijssel, Expertisecentrum Nederlands

Mondelinge taalvaardigheid vormt de basis voor schriftelijke taalvaardigheid en is bepalend voor het succes van leerlingen op school en in de maatschappij. Zo komt een grote woordenschat goed van pas bij het lezen van teksten. En leerlingen die bij een presentatie in staat zijn om hun verhaal goed op te bouwen en hoofd- en bijzaken van elkaar te onderscheiden, hebben daarvan profijt bij het schrijven van een tekst. Zo zijn er verschillende verbindingen te leggen tussen mondelinge taalvaardigheid en schriftelijke taalvaardigheid. Een interventie gericht op mondelinge taalvaardigheden kan in sommige gevallen zelfs het lezen of schrijven verbeteren.

Aanbeveling 1: stel het mondelinge taalonderwijs ter discussie in het schoolteam

Hoe is het gesteld met het onderwijs in mondelinge taalvaardigheid bij jou op school? Besteedt de taalmethode voldoende aandacht aan spreken en luisteren? Is er een doorgaande lijn van groep 1 naar groep 8? Welke activiteiten worden aangeboden en op welke manier wordt zicht verkregen op de resultaten van de leerlingen? Stuk voor stuk vragen die nuttig zijn om eens met het schoolteam onder de loep te nemen. De Tussendoelenmonitor kan daarbij een handig hulpmiddel zijn. Dit digitale meetinstrument is ontwikkeld op basis van de tussendoelen voor geletterdheid en tussendoelen mondelinge communicatie voor het basisonderwijs. Met behulp van de Tussendoelenmonitor zijn scholen in staat hun positie te bepalen ten aanzien van de tussendoelen op het gebied van taalonderwijs. Daarnaast kan het instrument de basis vormen voor de ontwikkeling van een taalbeleidsplan. Er komen vragen aan de orde over doelen, activiteiten, evaluatie en speciale leerbehoeften. Meer informatie hierover is te vinden op <http://tools.expertisecentrumnederlands.nl/tussendoelenmonitor>.

Aanbeveling 2: werk doelgericht

De referentieniveaus beschrijven wenselijke prestatieniveaus voor het voeren van gesprekken, luisteren en spreken (zie www.taalenrekenen.nl). Deze niveaus zijn vrij algemeen van aard; een uitwerking in tussendoelen geeft meer houvast. In het boek 'Tussendoelen mondelinge communicatie' (Verhoeven, Biemond, & Litjens, 2007) worden vier verschillende vaardigheden onderscheiden: pragmatische taalvaardigheid, uitdrukkingsvaardigheid, tekstvaardigheid en taalbeschouwing. Iedere vaardigheid is uitgewerkt in twee leerlijnen, die weer zijn uitgewerkt in tussendoelen. Voor de relatie tussen de leerlijnen en tussendoelen van het Expertisecentrum Nederlands en de referentieniveaus voor

taal verwijzen we naar www.leerlijntaal.nl. De SLO (zie www.slo.nl) heeft op basis van de referentieniveaus beheersingsdoelen opgesteld voor groep 1 en 2.

Aanbeveling 3: zorg voor een rijke taalleeromgeving

Een fysiek rijke leeromgeving betekent dat de inrichting van het lokaal en de activiteiten uitnodigen tot het gebruik van taal; in dit geval tot spreken en luisteren. In de kleutergroepen wordt al op veel scholen gewerkt met een thematafel, taalpoppen en verschillende hoeken (ontdekhoeke, constructiehoeke, themahoeke). Maar ook in de hogere groepen kan de leerkracht zorgen voor een uitdagende leeromgeving. De thematafel kan bijvoorbeeld gebruikt worden als verdieping bij een les wereldoriëntatie. Leerlingen worden uitgenodigd zelf iets aan de tafel toe te voegen en erover te vertellen. Ook een woordmuur met woorden die in een thema centraal staan, of een nieuwsbord met foto's of krantenartikelen kunnen aanleiding vormen tot een gesprek.

Aanbeveling 4: leg een verbinding tussen taal en andere vakken

Het lijkt zo vanzelfsprekend en toch is er op veel scholen nog winst in te behalen: het integreren van taal en andere vakken. Taal is in alle vakken aanwezig; soms als doel, soms als middel. Door gericht aandacht te besteden aan taal in andere vakken, brengt de leerkracht de taalvaardigheid van leerlingen op een hoger niveau. Als de leerkracht zowel de taal- als de kennisontwikkeling een impuls geeft, noemen we dat taalgericht vakonderwijs. Kenmerkend voor die aanpak is dat de les twee doelen heeft: een kennisdoel en een taaldoel. De lesactiviteiten bij de andere vakken bieden een kans voor alle leerlijnen mondelinge taalvaardigheid; van gespreksvaardigheid (bijvoorbeeld het activeren van de voorkennis over een bepaald thema) tot reflectie op taal (bijvoorbeeld het bespreken van spreekwoorden n.a.v. een tekst die is gelezen bij geschiedenis).

Aanbeveling 5: differentieer op basis van onderwijsbehoeften

Leerlingen verschillen van elkaar in onderwijsbehoeften. Als de leerkracht duidelijk voor ogen heeft welke leerlingen geclusterd kunnen worden op basis van hun niveau, is de volgende stap om de leerlingen een gepast onderwijsaanbod te geven. Dit kan de leerkracht doen door de instructie aan te passen aan het niveau van de leerlingen. Taalzwakke leerlingen zijn gebaat bij expliciete instructie, visuele ondersteuning, veel herhaling en een leerkracht die voordoet en hardop nadenkt, en instructie die voorafgaat aan de kerninstructie (preteaching) en/of na de kerninstructie herhaald wordt. Hoogbegaafde leerlingen hebben instructie nodig die gericht is op het leren leren (metacognitieve leerstrategieën) en instructie waarin grote denkstappen worden gemaakt. De activiteiten kunnen voor veel leerlingen hetzelfde zijn; de mate van ondersteuning en aansturing door de leerkracht maken het verschil.

Aanbeveling 6: geef het goede voorbeeld

Voor alle leerlingen en voor taalzwakke leerlingen in het bijzonder is het belangrijk dat de leerkracht zelf het goede voorbeeld geeft. Dat geldt voor alle spreek- en luistervaardigheden. Bij pragmatische taalvaardigheid kun je denken aan het goede voorbeeld bij deelname aan gesprekken; de leerling niet onderbreken in zijn verhaal, oogcontact maken, aansluiten bij de reactie van de leerling, enzovoort. Ook het prikkelen tot het stellen van onderzoeksvragen behoort tot deze vaardigheid. De leerkracht kan bij het formuleren van leervragen hardop voordoen hoe hij of zij op vragen komt.

Bij uitdrukingsvaardigheid gaat het om het taalgebruik (zinsconstructies) en woordenschat van de leerkracht: worden de formuleringen aangepast aan het taalniveau van de leerlingen? Hoe is het tempo en de intonatie? Verwoordt de leerkracht de eigen handelingen? Ook bij het luisteren naar teksten of het zelf presenteren is de voorbeeldrol belangrijk; de leerkracht zorgt er bijvoorbeeld voor dat het verhaal goed is opgebouwd. Ook bij het reflecteren kan de leerkracht een voorbeeldrol vervullen door zelf te verwijzen naar het proces van communiceren of een bepaald taalverschijnsel onder de aandacht te brengen.

Aanbeveling 7: bied leerlingen strategieën aan

Goed taalonderwijs is strategisch taalonderwijs. Dit geldt niet alleen voor het leren lezen en schrijven, maar ook voor spreken en luisteren. De leerkracht kan strategieën aanbieden voor het leren van nieuwe woorden (leerlijn woordenschat), bijvoorbeeld: voorspellen, het woord analyseren, gebruikmaken van de context. Ook bij een vaardigheid als begrijpend luisteren kan de leerling leren gebruikmaken van strategieën. Voorbeelden van luisterstrategieën zijn: voorspellingen doen, feiten memoriseren, de tekst samenvatten, leervragen formuleren.

Aanbeveling 8: schep ruimte voor de inbreng van leerlingen

Het voeren van gesprekken leren kinderen vooral door het zelf veelvuldig te doen. Dat betekent dat de leerkracht voldoende ruimte moet bieden om de kinderen zelf aan het woord te laten. Daarbij zijn de volgende interactievaardigheden van belang: handelingen verwoorden, opnieuw verwoorden, beurt beschermen, open vragen stellen, ruimte scheppen, prikkelende beweringen doen, de kijk van het kind accepteren, beurt doorspelen, ingaan op de inhoud, betekenisonderhandeling. Meer informatie over deze vaardigheden is o.a. te vinden in de publicaties van Taallijn.

Aanbeveling 9: geef adequate feedback

Leerlingen zijn gebaat bij adequate feedback. De manier waarop feedback wordt gegeven heeft invloed op het leerproces van een leerling. Feedback op het proces, hoe de taak is aangepakt, is meestal effectiever dan alleen feedback op

de persoon (bijvoorbeeld: 'wat ken jij veel woorden') of het resultaat (bijvoorbeeld: 'goede presentatie!').

Soms zal de feedback impliciet zijn, bijvoorbeeld door het opnieuw, beter verwoorden van zin tijdens een gesprek, soms expliciet (bijvoorbeeld: 'je gebruikt heel lange zinnen in je presentatie, probeer de zinnen eens op te knippen').

Aanbeveling 10: breng de vorderingen van leerlingen in kaart

Om de onderwijsbehoeften van kinderen in kaart te brengen en de effecten van het onderwijs te bepalen, is het nodig om de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen op gezette tijden te beoordelen. Dit kan door middel van toetsen, maar de beschikbare toetsen in het onderwijs hebben slechts betrekking op een deel van de aspecten van mondelinge taal. Sommige aspecten (bijvoorbeeld het voeren van gesprekken of het reflecteren op taal) zijn nu eenmaal niet te toetsen. Daarvoor zijn gerichte observaties nodig. Ook kan de leerkracht gebruikmaken van peerevaluaties –waarbij leerlingen elkaar beoordelen- en zelfevaluaties.

Bovenstaande aanbevelingen maken duidelijk dat goed onderwijs in mondelinge taal valt of staat met de uitvoering van de leerkracht. Als de leerkracht zich bewust is van het doel en haar instructie afstemt op de onderwijsbehoeften van de leerlingen, zullen alle leerlingen zich maximaal kunnen ontplooiën in hun spreek- en luistervaardigheid. Niet alleen tijdens de taallessen, maar ook tijdens de andere vakken!

Meer lezen?

Damhuis, R., & Litjens, P. (2003). *Mondelinge Communicatie. Drie werkwijzen voor mondelinge taalontwikkeling*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Elsäcker, W. van, Beek, A. van der, Hillen, J., & Peters, S. (2006). *De Taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Gijssel, M., & Druenen, M. van (2011). *Opbrengstgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Verhoeven, L., Biemond, H., & Litjens, P. (2007). *Tussendoelen mondelinge communicatie. Leerlijnen voor groep 1 tot en met 8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.